

Рецензія на книгу *Блаженні миротворці: біблійна теологія людського насильства*

Blessed Are the Peacemakers: A Biblical Theology of Human Violence (Biblical Theology for Life). By Helen Paynter. Grand Rapids, Michigan: Zondervan Academic, 2023. 352 p.; ISBN: 978-0310125549 (pbk); 21.43 USD.

Михайло КОЗАКОВ

Євангельська Реформатська семінарія України, Одеса, Україна

ORCID: 0009-0001-8055-8850

Є книги, знайомство з якими схоже на прогулянку у весняному парку. Є книги, після яких виникає відчуття, ніби їхав у переповненому громадському транспорті у годину пік. А є книги, читання яких нагадує довгу подорож, що після неї ти стаєш набагато мудрішим, і згадуєш кожен пройдений крок, або, як у нашому випадку – кожен перегорнуту сторінку. Такою книгою для мене стала праця Хелен Пейнтер «Блаженні миротворці: біблійна теологія людського насильства» (*Blessed Are the Peacemakers: A Biblical Theology of Human Violence*). У ній авторка детально проаналізувала тему насильства як фундаментальну рису людського буття – з різних поглядів, зосередившись на біблійній перспективі христоцентричної відповіді на проблему постійних та багатосторонніх проявів неволення. Пейнтер не оминає важких питань та не згладжує гострих кутів, зокрема розглядає і претензії стосовно того, що Біблія повна насильства, та показує, як біблійні тексти підривають узвичаєні уявлення людської культури про себе та навколишній світ.

Хелен Пейнтер викладає вивчення Біблії у Бристольському баптистському коледжі, займається служінням у Бристолі, а ще вона – засновниця і директорка Центру вивчення Біблії та насильства. Серія «Біблійне богослов'я для життя» (*Biblical Theology for Life*), в якій вийшла книга «Блаженні миротворці: біблійна теологія людського насильства», покликана знайомити читачів з найповнішим енциклопедичним викладом біблійного та теологічного вчення стосовно тем, важливих для практичного життя християнина.

Книга складається з 19 розділів, розділених на три частини. Перша частина – «Низка запитань» (1–2 розділи) – окреслює перед читачем гострі питання, що

стосуються насильства, та дає авторське визначення і методичку пошуку відповіді на розв'язання цієї проблеми зі світської та біблійної перспективи. Друга – «Отримання відповідей» (3–11 розділи) – це основна частина книги, де розглядаються різноманітні прояви людського насильства та досліджуються біблійні тексти, які про це говорять. Третя – «Роздуми про актуальність» (12–19 розділи) – дає читачеві еклезіологічну та профетичну перспективу застосування у сучасності отриманих у другій частині знань із Біблії.

Передусім Хелен Пейнтер визначає насильство (violence) – як «застосування сили або примусу таким чином, щоб завдати шкоди іншій людині». Аналізуючи у 1-му розділі погляди світських науковців (Баумана, Мілгрема, Зімбардо, Гіліана), авторка показує, що сучасні вчені вважають насильство природною та фундаментальною рисою людської природи і суспільних відносин, та додає корпус цитат від різних дослідників, які називають першопричиною людського насильства саме релігію, особливо християнську («геноцид хананейців», хрестові походи та різноманітні прояви сучасного екстремізму). Окремо виділяється теорія насильства Рене Жирара, описується механізм «козла відпущення» та вводиться жирарівський дискурс – як медіатор між світським науковим поглядом та вченням Біблії. Далі, у 2-му розділі, авторка починає розгляд теми Святого Писання як етичного керівництва у світлі поглядів різних теологів та безпосередньо переходить до методик, за допомогою яких можна зрозуміти, як саме Біблія вчить властивої їй етиці (етика в контексті Божих настанов, історії, завітних відносин, дескриптивний та прескриптивний компоненти).

У другій частині книги (3–11 розділи) починається аналіз біблійних текстів, пов'язаних із темою насильства, від Буття до Об'явлення. На відміну від поширених поглядів на *Chaoskämpfe* (війну з хаосом, яка лежить в основі вавилонсько-аккадського епосу Енума Еліш), Бог Біблії не творить світ порядку з хаосу через застосування сили, щоб його впокорити. Бог суверенно творить усе прекрасним. Хаос не загрожує цьому світові, бо не є силою, рівнозначною біблійному Богові. Але хаос і насильство приходять у світ через непослух людини, і саме цим порушують установлений Богом лад. Далі йде регрес, який обмежується і зупиняється лише Божим втручанням через Його закони, та безпосереднім розв'язанням проблеми насильства і людської гріховності загалом – під час подвигу Христового на Голгофі. Пейнтер відкидає звинувачення у тому, що Біблія заохочує насильство, вона показує, що Святе Письмо не мовчить про нього, а навпаки – обмежує та викриває. В основі людської природи, культури та відносин не лежить насильство, воно – результат зламу, полагодити який може лише Бог. Порушуючи тему жаху війни у різних її проявах, авторка вказує на ті обмеження, які Бог ставить для Ізраїлю, щоб обраний народ не поведився, як поганські племена. Навіть саме поняття *חָרֵם* (херем) – «закляте», стосовно міст та поселень, які потрібно було знищити під час завоювання Ханаанського краю, мало обмеження стосовно застосування військової сили. Існуючі свідоцтва Біблії та археологічні знахідки не підтверджують тієї картини, яку змальовують критики, нібито Біблія заохочує до проявів геноцидного

насильства. Ба більше: навіть у містах, які підлягали завоюванню, за традицією та згідно з правилами ведення давньої війни, залишалися тільки воїни й майже не було жінок та дітей! Прояви насильства у мирний час на міжособистісному та структурному рівні також описані у Біблії, і там же вказується, якими методами Бог вирішує ці проблеми в Ізраїлі: через принцип *Lex Talionis*, суботу, ювілейний рік, міста захисту для тих, хто вчинив невмисне вбивство, та іншими, описаними в Законі, засобами контролю поширення шкоди від насильства.

Біблія не закриває уста жертвам насильства, навпаки – саме в ній ми й чуємо голоси тих, хто ставав жертвами несправедливості та зла, спричиненого іншими. Від стогонів з Єгипту до плачу Єремії, від мук Стефанових до криків мучеників у книзі Об'явлення – усюди лунають голоси тих, хто страждає. Найгучніше цей голос прозвучить з вуст Раба-Страждальця на хресті – як найповніше здійснення пророцтв Ісаї. Біблія аж ніяк не оминає тему спротиву насильству – через його викриття, відмову від виконання злочинних наказів та вихід із системи світських координат в етичну систему Божого порядку (повитухи в Єгипті, юнаки у вогняній печі, пророки Старого Завіту, Естер та Мардохей, апостоли). Найсильніше цей спротив проявляється, знову ж таки, в особі Ісуса Христа та Його жертві на Голгофі, яка показала всю абсурдність системи людських відносин, побудованих на силі та примусі. Етика Царства Божого, яка побудована на принципах справедливості Божої, благодаті прощення, прийняття до Царства та миротворення, є новою перспективою людського співжиття. Найповнішим проявом цього нового життя має бути Церква Христова – як початок нового устрою, описаного у Проповіді на горі та текстах Рим. 13 та Еф. 2, як інша реальність, що стала можливою через подвиг послуху Христа. Хелен Пейнтер у 10-му розділі розглядає апокаліптичну есхатологію з точки зору питання «Божественного насильства» і послідовно розбиває аргументи, які звинувачують Бога у надмірній жорстокості. Попри те що ця книга досліджує вимір саме людського насильства, авторка надає аргументи, які спростовують таку критику: яскравість та метафоричність образів Об'явлення дивно сприймати буквально; ті, хто звинувачують, не чують голосів жертв насильства та їхніх прагнень, ба більше – не дають їм змоги говорити про свої переживання, на відміну від Бога, який чує ці голоси та задовольняє справедливість найвищою та найсвятішою мірою. До того ж, така критика «знизу» не сягає висоти Бога – як найсвятішого, найдосконалішого, наймудрішого та відмінного від творіння, а намагається опустити Його до рівня, на якому Він може піддатися критиці з боку цього творіння, тобто людини – занепакої, недосконалої, обмеженої у пізнанні та бажанні уподібнити Бога до себе.

Після Вознесіння Христового починається новий відтинок «часу між часами» (створення – падіння – відновлення – прославлення), що характеризується активним очікуванням Другого пришествя, вираженого у служінні Церкви Христової в конкретних історичних, географічних та суспільних контекстах. Церква Нового Завіту проголошує завітні відносини Бога у Христі з людством поза межами етнічного, культурного та регіонального поділу, створюючи нову реальність Царства.

На практиці це мало б стати розв'язанням проблеми насильства, але людська гріховність і далі створює перешкоди й потребує пророчої проповіді Євангелія та служіння спротиву злу та насиллю. Авторка розглядає історію Ранняї церкви та її відносини з Римською імперією, ставлення до рабства, служби в армії, еволюцію поглядів Отців церкви та теологів раних віків – від пацифізму і мучеництва до встановлення християнства головною релігією у часи імператора Костянтина.

Третя частина (12–19 розділи) присвячена розгляду сучасних проблем, пов'язаних із проявами насильства (війни, расизм, проблема мігрантів та біженців, право на зброю), у світлі біблійної істини та тримаючи в оптиці три есхатологічні цілі Царства Божого: святість, справедливість та мир. Церква має проявляти миролюбність, бути гостинною, не закривати очі на проблему насилля і страждань (замовчуючи їх), протистояти злу пророчою владою Святого Письма та бути медіатором між різними сторонами конфлікту. Пейнтер закликає до зміни оптики з «тут і зараз» на оптику есхатології Царства Божого, яка вже є реальністю у «часі між часами». Ця оптика повинна допомогти досягнути саме євангельських цілей засобами та ідеями, які дає Святе Слово через Святого Духа.

У контексті російсько-української війни особисто мені було цікаво прочитати 14-й розділ «Як протистояти злу», де авторка, на мій погляд, дає повну та водночас лаконічну таксономію християнського ставлення до збройних протистоянь: як до есхатологічного крусейду, справедливої війни та пацифізму. Крусейд (хрестовий похід) саме як поняття є найбільш спірним поглядом з біблійної перспективи, принципи справедливої війни насправді ніколи не дотримувалися, а пацифізм не може допомогти у час активних бойових дій та кровопролиття. Іншими словами – немає універсального підходу, який допоміг би у розв'язанні моральних проблем, пов'язаних з війною та проявом воєнного насильства.

Книга Хелен Пейнтер «Блаженні миротворці: біблійна теологія людського насильства» може стати чудовим посібником для викладачів, науковців, студентів семінарій, священнослужителів та усіх, кого цікавить тема насильства та біблійний погляд на цю проблему. Книга наповнена різними прикладами, порівняльними таблицями, схемами, які покращують сприйняття матеріалу, а вдумливий та побожний підхід авторки переконливо засвідчує, що насильство, як і будь-який інший прояв зламаного гріхом світу, може бути зцілено та відновлено силою Того, хто вже переміг і прийде ще.

Завершити цю рецензію хочеться словами прекрасного «Креда Адвенту» Аллана Босака, який наводить Хелен Пейнтер і який сповнений надії та істини:

«Неправда, що творіння та людська сім'я приречені на знищення та втрату.

Це правда: Бог так полюбив світ, що дав Свого Єдинородного Сина, щоб кожен, хто вірує в Нього, не загинув, але мав вічне життя;

Неправда, що ми повинні прийняти нелюдність і дискримінацію, голод і бідність, смерть і руйнування.

Це правда: Я прийшов, щоб вони мали життя, і то в достатку.

Неправда, що насильство та ненависть мають останнє слово, і що війна та руйнування панують вічно.

Це правда: Дитя народилося нам, Син даний нам, і влада на раменах Його, і кликнуть ім'я Йому: Дивний Порадник, Бог сильний, Отець вічності, Князь миру.

Неправда, що ми просто жертви сил зла, які прагнуть правити світом.

Це правда: Мені дана влада на небі й на землі, і ось Я з вами аж до кінця світу.

Неправда, що ми повинні чекати на тих, хто є особливо обдарованими, хто є пророками Церкви, перш ніж ми зможемо бути миротворцями.

Це правда: Я виллю Свого Духа на кожне тіло, і ваші сини та доньки пророкуватимуть, ваші юнаки бачитимуть видіння, а ваші старі бачитимуть сни.

Неправда, що наші надії на визволення людства, справедливість, людську гідність та мир не призначені для цієї землі та для цієї історії.

Це правда: надходить година, і це вже зараз, коли правдиві поклонники молитимуться Богові в душі та в правді.

Тож увійдемо в Адвент із надією, навіть надією всупереч надії. Спрямуймо погляд на любов, мир та справедливість. Стверджуймо зі смиренням, з радістю, з вірою та відвагою: Ісус Христос – Життя світу».

Mykhailo KOZAKOV
Evangelical Reformed Seminary of Ukraine, Odesa, Ukraine

ORCID: 0009-0001-8055-8850

Надійшла до редакції / Received 12.03.2024
Прийнята до публікації / Accepted 25.03.2024